

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 26 Şubat 2021

Gönderim Tarihi: 13 Ocak 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Olçun, M.M. (2021). “Cürcanlı Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 61-68.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.860250>

CÜRCANLI ÜÇ EDİBİN KLASİK ARAP EDEBİYATINA KATKILARI

Muhammed Mahmut OLÇUN*

Öz

Arap dili ve edebiyatının doğduğu bölge olan Arap yarımadası sınırları içerisinde olmasa da sonraki dönemlerde fetih yoluyla İslâm topraklarına katılan Cürcân kenti, İslâm tarihine bakıldığında önemli sayıda edip, şair, dilci, müfessir, fakih, muhaddis, mütekellim, mantıkçı ve filozof yetiştirmiştir. Özelde klasik Arap edebiyatı ve Arap dili tarihine baktığımızda ise bu alanla ilgili olarak Cürcân şehrine mensup üç önemli edibin karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bunlar; Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerif el-Cürcânî ve Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'dir. Zikredilen bu üç edip arasından Abdulkâhir el-Cürcânî ve Seyyid Şerif el-Cürcânî son derece meşhur olmuşlar ve elde etmiş oldukları ünleri kendi bölgelerinin sınırlarını aşarak diğer İslâm bölgelerine kadar ulaşmıştır. Adı geçen iki edip, klasik Arap edebiyatı ve Arap dili ve belâğatı alanında pek çok telif eser ortaya koyarak bu alana katkı sağlamışlardır. İki edip sadece telif eser kaleme almakla yetinmemişler, kendi zamanlarından önceki dönemlerde telif edilen önemli eserler üzerine şerhler ve haşiyeler de kaleme almışlardır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî ise diğer iki edip kadar meşhur olmasa da özellikle klasik Arap şiirine dair yapmış olduğu çalışmalar ve ortaya koyduğu telif eserleri vasıtasıyla bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Arap dili ve edebiyatı alanında önemli çalışmalar ortaya koyan bu üç âlimin eserlerinin günümüzde hangi eserin hangi edibe ait olduğu yönünde bir kafa karışıklığına sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızda, üç edibin de hayatları hakkında kısa bilgiler sunduktan sonra klasik Arap edebiyatı ve Arap dili alanında ortaya koymuş oldukları eserlerini tespit ederek sıraladık ve bu eserlerin içerikleri hakkında kısaca bilgiler vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Edip, Dil, Edebiyat, Şiir.

Contributions of three men of letters from Jurjân to Arabic Literature

Abstract

Even though it is not within the Arabian peninsula where Arabic language and literature emerged, the city of Jurjân which is conquered later, raised a considerable number of poet, philologist, man of letters, glossator, al-faqih, muhaddith, theologian, logician and philosophers when the history of Islam is considered. Especially when the history of classical Arabic language and literature is considered we come across with three important men of letters who are from the city of Jurjân in this field. These are; Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerif el-Cürcânî and Ebû'l-Hasen el-Cürcânî. Two of the three mentioned men of letters, Abdulkâhir el-Cürcânî and Seyyid Şerif el-Cürcânî became so famous that their fame exceeded their residence borders and spread to the whole Islamic regions. These two men of letters contributed to the classical Arabic literature and Arabic

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Posta: muhammedmahmudolcun@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>.

language and rhetoric fields by publishing a large number of copyrighted works. The two men of letters did not only write copyrighted works but also write commentaries and apostilles for the copyrighted works which were written before their era. On the other hand, even though he is not as famous as the other two men of letters, Ebû'l-Hasen el-Cürcânî also contributed to the classical Arabic poetry by his copyrighted works and works of art in the field. It is determined that there is a confusing issue of which works belong to which men of letters who published important works in Arabic language and literature. Therefore, in our research we put forward short information about the lives of three men of letters and determined and sorted their works in the classical Arabic literature and Arab language and tried to give short information about their content.

Keywords: Man of letters, Language, Literature, Poetry.

Giriş

Cürcân şehri, konum olarak Hazar Denizi'nin Güneydoğu'su ve İran'ın Mâzenderan eyaletinin Doğu kısmında, Taberistan ve Horosan arasında bulunan büyük ve meşhur bir şehirdir. Öyle ki Cürcân şehrinin civardaki kentlere göre en büyük şehir olduğu rivayet edilmektedir. Orta çağ İslam coğrafyacılarının bazıları Cürcân'ın Taberistan sınırları içerisinde, bazıları ise Horosan sınırları içerisinde kaldığını belirtmektedirler. Şehri ilk olarak kuran kişinin Yezîd b. El-Muhelleb b. Ebî Şufra (ö. 102/720) olduğu rivayet edilmektedir. Şehir on beşinci yüzyıldan sonra metruk bir hale dönüşmüştür. Daha sonra Şah Rıza Pehlevî (ö. 1980) tarafından o dönemin önemli bir başka şehri olan Esterâbâd'a Cürcân ismi verilmiştir. Hazar Denizi'nin ikinci adının Bahr-i Cürcân olmasının altında yatan sebebin de bu olduğu bilinmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119; Kurtuluş, 1993: VIII/131-132).

Kentin doğal güzelliklerine bakacak olursak, şehrin ortasından üzerinde gemilerin yüzebildiği büyük bir nehir geçmektedir. Gemiler vasıtasıyla şehirden ipek ve ipekten üretilen tekstil malzemeleri başka ülkelere nakledilmektedir. Cürcân şehrinde tepeleri yüksek dağlar ve düz ovalar bulunmaktadır. Kentte zeytin, hurma, ceviz, nar, pancar, turunçgiller ve benzeri meyveler yetişmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119-120).

Bu bilgiler ışığında şehirde ticaret faaliyetlerinin yoğun bir biçimde gerçekleştiğini ifade edebiliriz. Aynı zamanda topraklarında çeşitli meyve ve sebzelerin yetişmesine bakarak verimli topraklara sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Cürcân şehrine mensup çok sayıda edip, âlim, şair, dilci, fakîh, muhaddis, müfessir ve filozof yetişmiştir. Şehir halkının karakteristik olarak son derece ağırbaşlı, büyüklerine karşı saygılı, küçüklerine karşı sevgili, yardım sever, konuksever ve cömert oldukları rivayet edilmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119-120).

Zikredilen bilgiler bizde, Cürcân şehrinde eğitim-öğretim faaliyetlerine, genel geçer görgü kurallarına önem verildiği ve şehir halkının ahlaki yönden belli bir gelişmişlik seviyesinde olduğu kanaatini oluşturmuştur.

Ele almış olduğumuz üç edibin hayatları ve Arap dili ve edebiyatına katkılarını sunmadan evvel nasıl bir bölgede yaşadıkları hakkında kısaca bilgi sahibi olmanın faydalı olacağı görüşünden hareketle Cürcân kentini özet bir biçimde tanıtmış olduk. Konumuzun çok fazla dağılmaması adına burada Cürcân şehri ile ilgili daha fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Tafsilatlı bilgi talep eden araştırmacılar Yâkût el-Ḥamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* isimli eserinden, tarih ve coğrafya üzerine telif edilmiş eserlerden istifade edebilirler.

Şimdi, ilmî faaliyetler yönünden son derece gelişmiş bir şehir olarak karşımıza çıkan Cürcân kentinde yaşamış ve yetişmiş üç edibin hayatları hakkında kısaca bilgi sunduktan sonra bu âlimlerin Arap dili, edebiyatı ve belâğatı alanına katkı olarak telif ettikleri eserlerinden ve içeriklerinden kısaca bahsedeceğiz.

1. Abdulkâhir el-Cürcânî

1.1. Hayatı

Müellifin tam ismi bazı kaynaklarda Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî el-Eş‘arî eş-Şafi‘î Ebû Bekr şeklinde, bazı kaynaklarda ise Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî şeklinde geçmektedir. Abdulkâhir el-Cürcânî'nin doğum tarihi hakkında bir bilgi olmayıp ölüm tarihi hicrî 471, milâdî 1078 senesi olarak belirtilmektedir (Keĥhâle, 1993: II/201; ez-Ziriklî, 2002: IV/48-49; ez-Zehebî, 2004: II/2315).

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan müellif, Cürcân şehrinde doğmuş ve yine aynı şehirde vefat etmiştir. Abdulkâhir el-Cürcânî hayatı boyunca Cürcân kentinden çıkmamış ve bütün tahsil hayatını burada geçirmiştir. Nahiv ilmi hakkındaki derslerini Ebû Alî el-Fârisî'nin kız kardeşinin oğlu Ebû'l-Ĥuseyn Muhammed b. Hasen'den almıştır. Kadı Ebû'l-Hasen Ali b. Abdulaziz el-Cürcânî'den de ders aldığı rivayet edilse de Suyûtî *Buġyetu'l-Vu‘ât fî Tabakâti'l-Luġaviyyîn ve'n-Nuĥât* adlı eserinde Ebû'l-Ĥuseyn Muhammed b. Hasen'den başkasından ders almadığını söylemektedir (es-Suyûtî, 1964: II/106; ez-Zehebî, 2004: II/2315; Hacımüftüoĝlu, 1988: I/247-248).

Abdulkâhir el-Cürcânî kaynaklarda nahiv, beyân, kelâm, fıkıh ve tefsir âlimi olarak tanıtılırken onun özellikle nahiv ve beyân ilminin büyük hocalarından bir tanesi olduğu vurgulanmaktadır. Müellifin *Esrârû'l-Belâĝa fî ‘İlmi'l-Beyân* isimli eseriyle beyân ilmini sistematik olarak ortaya koyan ilk kişi olduğu belirtilmektedir (ez-Ziriklî, 2002: IV/48-49; Abdulkâhir el-Cürcânî, 1991: 11; Keĥhâle, 1993: II/201; es-Suyûtî, 1964: II/106).

Yetiştigi çevre ve hocaları hakkında çok fazla bilgi olmasa da müellifin beyân ilmini sistematik bir şekilde başlatan ilk kişi olarak anılmasından ve nahiv ilminin büyük hocalarından sayılmasından çok iyi eğitim aldığı ve kendisini ilme adadığı anlaşılmaktadır.

Pek çok talebe Abdulkâhir el-Cürcânî'den dersler almışlardır. Ahmed b. İbrahim b. Muhammed es-Secezi, Ahmed b. Abdillâh el-Mihâbâzi eĥ-Darîr, Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzi, Ali b. Muhammed b. Ali el-Faşıhî Ebû'l-Hasen bunlardan bazılarıdır (el-Ĥamevî, 1993: I/187 ve 357, III/1233, V/1964).

1.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Arap dili, edebiyatı ve belâĝatı alanında kaleme almış olduğu birçok eseri bulunmaktadır. Müellifin bu alana dair kaleme almış olduğu eserleri ve içerikleri kısaca şu şekildedir;

1- *Esrârû'l-Belâĝa fî ‘İlmi'l-Beyân*: Müellifin kaleme almış olduğu bu eser, beyân ilminin esaslarını sistematik bir şekilde ortaya koyan ilk eser olarak kabul edilmektedir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1991).

2- *er-Risâletü's-Şâfiyye*: Yazarın Kuran-ı Kerîm'deki ayetler üzerinden belâĝat konularını işlediği bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1998).

3- *Delâilü'l-‘Îcâz*: Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Kuran-ı Kerîm'in ayetlerindeki icazlığı ifade etmek için ayetlerde geçen belâĝat konularını izah ettiği eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2008; Ayyıldız, 2020: 120).

4- *el-‘Avâmilü'l-Mie*: Müellifin, bazen Kuran-ı Kerîm'den âyetlerle, bazen hadîs-i şerîflerle, bazen edebi bazen de günlük hayatta kullanılan ifadelerle her bir kuralın ardından anlaşılacak düzeyde örnekler sunarak nahiv kaidelerini anlattığı bir eserdir. Eserin isminin *el-‘Avâmilü'l-Mie* olmasının sebebi müellifin kitabın başında “*Her talebenin irab ile alakalı yüz şeyi bilmesi gerekir.*” sözünden kaynaklanmaktadır (Abdulkâhir el-Cürcânî, t.y.).

5- *el-Cümel fî'n-Nahv*: Eser kısaca nahiv konularını ele almaktadır. Müellif bu eserini daha sonra *et-Telĥîs* isimli eseri ile şerh ederek tafsilatlandırmıştır (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1972; Hacımüftüoĝlu, 1988: I/247-248).

6- *el-Muhtâr min Devâvîni'l-Mutenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm*: Müellifin bu eseri, eserin isminden de anlaşılacağı üzere el-Mutenebbî, el-Buhturî ve Ebû Temmâm'ın divanlarında geçen seçkin şiirlerini bir araya derlediği bir antoloji kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1937).

7- *el-Mukteşid fi Şerhi't-Tekmile*: Müellifin ayet, hadis ve şiirlerden şahitler sunarak sarf ve nahiv konularını anlattığı eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2007).

8- *Kitâbu'l-Mukteşid fi Şerhi'l-Îdâh*: Ebû Ali el-Fârisî'nin nahiv ilminin konularını içeren *el-Muğni* adlı eserinin şerhidir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1982).

9- *et-Tetimme fi'n-Nahv*: Müellifin *el-Cümel fi'n-Nahv* isimli eserinde eksik kalan nahiv konuları tamamladığı risale tarzında kaleme alınmış bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2005).

10- *el-'Umud Kitâbun fi't-Taşrif*: Abdulkâhir el-Cürcânî'nin sarf konularını ele aldığı bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1995).

11- *Kitâbu'l-Miftâh fi's-Şarf*: Müellifinin örnekler sunarak sarf konularını anlattığı bir eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1987).

2. Seyyid Şerîf el-Cürcânî

2.1. Hayatı

Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin tam ismi Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf ez-Zeyn Ebû'l-Hasen el-Huseynî el-Cürcânî el-Hanefî'dir. Hicrî 740 senesinde Şâban ayının 24'ünde (MS 24.02.1340) eski adı Esterebâd olup Şah Rıza Pehlevî tarafından sonradan Cürcân olarak değiştirilen şehirde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Muhammed b. Ali'dir. Cürcânî olması sebebiyle bu nisbeyle meşhur olmuştur. Hz. Peygamber (sav.)'in soyundan gelmesi sebebiyle kendisine Seyyid ve Şerîf denilmektedir. Kaynak kitaplara göre Seyyid Şerîf isimleri birlikte kullanıldığında akla ilk gelen isim Seyyid Şerîf el-Cürcânî'dir. Müellif bu özelliğiyle Cürcân'da yetişen diğer müelliflerden ayrılmaktadır (el-Leknevî, 1902: 125-135; Taşköprüzâde, 1985: 198; es-Sehâvî, t.y.: V/329; ez-Ziriklî, 2002: V/159; Keĥhâle, 1993: II/216; Gümüş, 1993: VIII/134-136).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî küçük yaşlarda ilme ilgi duymuş, aklî ve naklî ilimlerin temeli olarak kabul edilen sarf ve nahiv ilimleri hakkında dersler alarak öğrenim hayatına memleketi Cürcân'da başlamıştır. Müellif kısa zamanda kendisini geliştirip gençlik yıllarında Muhammed el-Huseynî el-Esterebâdî'nin *el-Vâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye* isimli eserine bir ta'lik yazmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, sarf, nahiv ve belâğat tahsilini Herat ve Mısır'a gitmeden evvel Cürcân'da tamamlamıştır (el-Leknevî, 1902: 125-127). Müellif Cürcân şehrinde Nur et-Ṭâvûsî ve Muĥlişu'd-Dîn Ebû'l-Hayr b. Ali gibi hocalardan dersler almıştır (es-Sehâvî, t.y.: V/328-329).

Müellif öğrenim hayatına Cürcân'dan sonra Herat'ta devam etmiştir. Burada Herat'ın ünlü âlimlerinden birisi olan Ebû Abdillâh Kutbu'd-Dîn Muhammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî'den mantık dersleri almıştır. Hocasının yanında *er-Risâletu's-Şemsiyye* ve *Şerhu'l-Metâli* ve benzeri mantık kitaplarını okumuştur (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî Herat'taki eğitimini kısa sürede tamamlamış ve hocasının tavsiyesi ile mantık ilmi ile alakalı daha derin eğitim almak için Mısır'da bulunan Mübârek Şah el-Mantîkî'nin yanına gitmiş ve burada kendisinden mantık ilmi ile ilgili daha tafsilatlı dersler almıştır (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî bulunduğu bütün medreselerde ve eğitim aldığı hocalarının ders halkalarında hep ön plana çıkmıştır. Diğer talebelerle kıyaslandığında daha keskin bir zekâyâ sahip olduğu, metin çözümlenme konularında daha üstün olduğu, her zaman tartışmaya hazır olduğu, nahiv kurallarını tatbik etmekte üstün bir yeteneğe sahip bir talebe olduğu şeklinde tanıtılmaktadır (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Birden fazla bölgede pek çok hocadan dersler alan Seyyid Şerîf el-Cürcânî hocalık döneminde muallim olarak birçok ilim talebesinin ilgisini çekmiş ve farklı farklı bölgelere mensup talebeler

yetiştirmiştir. Nûruddîn Muhammed b. Ali el-Cürcânî, Fethullâh eş-Şîrvânî, es-Seyyid Ali el-Acemî, Hâce Seyyid Alâaddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkindî yetiştirdiği talebelerinden bazılarıdır (Gümüş, 1984: 113-125).

Müellif 816/1413 tarihinde Şîraz'da vefat etmiş ve Şîraz surları içerisinde bulunan Sevâhân mahallesindeki eski cami civarında bulunan mezarlığa defnedilmiştir (es-Sehâvî, t.y.: V/328-330; el-Leknevî, 1902: 125-135; Gümüş, 1984: 134).

2.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Arap dili, edebiyatı ve belâğatına dair pek çok eser telif etmiştir. Müellifin bu alana katkı sunmak üzere kaleme aldığı bazı eserleri günümüze kadar ulaşmamış olup bazıları ise günümüze ulaşsa da el yazması olarak kütüphanelerde kalmıştır. Aşağıda Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin bu saha üzerine yapmış olduğu çalışmaları tespit ederek içerikleri hakkında kısa bilgiler sunmaktayız.

1- *el-Mişbâh fi Şerhi'l-Miftâh*: Müellifin, Ebû Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî'nin (ö. MS 626/1229) sarf, nahiv, iştikâk, meânî, beyân, arûz ve kafiye konularını ele aldığı, Arap dili ve edebiyatı üzerine telif etmiş olduğu *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserine yazmış olduğu bir şerhtir. (es-Sekkâkî, 1987: 7-9; Kâtib Çelebi, t.y.: II/1763).

2- *Hâşiye 'ale'l-Misbâh*: Müellifin kendi şerhi olan *el-Mişbâh fi Şerhi'l-Miftâh* adlı eseri üzerine kaleme almış olduğu bir haşiyedir (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1763). Bu eserin günümüze kadar ulaşmış olduğu rivayet edilmektedir (Çelik, 2009: 53).

3- *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâfiye*: Muhammed b. el-Hasen er-Rađî el-Esterebâdî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine yazmış olduğu şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yapmış olduğu bir haşiye kitabıdır (el-Esterebâdî, t.y.).

4- *Şerhu'l-Kâfiye*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye* isimli meşhur eserine yazmış olduğu bir şerhtir (Abdullayev, 2005: 56).

5- *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*: Müellifin, Sa'deddîn Mesûd b. Fahreddîn et-Teftâzânî'nin belâğat ilmi ve bu ilmin konularını ele alan eseri *el-Muṭavvel* üzerine yazmış olduğu bir haşiyedir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2007).

6- *Risâle fi's-Şarf*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin sarf ilminin konularını ele alarak sunduğu bir telif eseridir (Abdullayev, 2005: 56).

7- *Şerhu't-Taşrîfi'l-'İzzî*: Müellifin, İzzeddîn ez-Zencânî'nin *el-'İzzi fi't-Taşrîf* isimli eseri üzerine kaleme almış olduğu bir şerhtir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2020).

8- *Dibâcetu Şerhi'l-Miftâh*: Eser, müellifin es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserine yazdığı bir ön sözdür (Çelik, 2009: 56-57).

9- *Şerhu'l-Emsile*: el-Cürcânî'nin sarf ilmine bir giriş niteliğinde olan *el-Emsile* adlı eser için yazdığı bir açıklama eseridir (Abdullayev, 2005: 56-57).

10- *Hâşiye 'ale'l-Muṭavaşşit*: er-Rađî el-Esterebâdî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye fi'n-Nahv* isimli eserine yazmış olduğu şerh için el-Cürcânî'nin yapmış olduğu bir haşiye kitabıdır (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1370).

11- *Nahv-i Mîr*: Müellifin Arap nahvinin konularını Farsça olarak anlattığı bir eseridir (el-Leknevî, 1902: 130).

12- *Risâletu'l-Harfîyye*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin nahiv ve sarf ilminin temelini oluşturan harflerin işlevleri hakkında bilgi sunmak üzere kaleme almış olduğu risale türünden bir eseridir (Abdullayev, 2005: 56).

13- *T'alîka 'ale'-'Avâmîli'-l-Mie*: Müellifin, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *el-'Avâmîli'-l-Mie* isimli meşhur nahiv eseri üzerine kaleme almış olduğu bir ta'lîktir (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1370; es-Sehâvî, t.y.: V/329).

14- *Hâşiye 'ale'-l-Muhtaşar*: el-Cürcânî'nin, Sadeddîn et-Teftâzânî'nin belağat ilminin konuları olan meânî, beyân ve bedî' i ele alan meşhur eseri *Muhtaşaru'l-Me'ânî* üzerine kaleme almış olduğu bir haşiyedir (es-Sehâvî, t.y.: V/329).

15- *Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*: Müellifin belağat ilminin konularını ele alan *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eser üzerine yazmış olduğu bir şerhtir (Zeydân, 1957: III/253).

16- *Mu'cemu't-T'arîfât*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Arap dili ve edebiyatı ile ilgili olan nahiv, sarf, belağat, meânî, beyân, bedî' gibi konularla ilişkili terimlerin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, kelam, mantık gibi ilim dalları ile alakalı olan ıstılahları da izâh ettiği kapsamlı ve en meşhur olan telif eserlerinden bir tanesidir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2004).

17- *Şerhu Kaşideti Bânet Su'âd*: Müellifin, K'ab b. Zuheyr'in (رضي الله عنه) Hz. Peygamber (عليه الصلاة والسلام) için inşâd ettiği *kasîde-i burde* adıyla meşhur olan şiiri üzerine kaleme almış olduğu bir şerhtir (es-Sehâvî, t.y.: V/329).

18- *Şerhu Ebyâtî'l-İdâh*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Abdurrahmân el-Şazvînî'nin *el-İdâh* isimli eseri üzerine yazmış olduğu bir şerhtir (Çelik, 2009: 61).

3. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî

3.1. Hayatı

Tam ismi bazı kaynaklarda Ali b. Abdilazîz el-Cürcânî, bazısında Ali b. Abdilazîz b. el-Hasen el-Cürcânî Ebû'l-Hasen, bazısında ise Ali b. Abdilazîz b. el-Hasen b. Ali b. İsmail el-Cürcânî Ebû'l-Hasen şeklinde geçmektedir. Kaynaklarda kesin bir bilgi olmamasına karşın 316/928 yılında İran'ın fethinden sonra Cürcân'a yerleşen Arap bir ailenin çocuğu olarak Cürcân şehrinde dünyaya geldiği düşünülmektedir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300; Keşşâle, 1993: II/201; el-Şamevî, 1993: IV/1796; Günel, 1993: VIII/132-133). Müellifin ailesi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin ilim tahsiline Cürcân'da başlamış olduğu tahmin edilmektedir. Müellifin hayatı boyunca pek çok yerlere seyahatler yapmıştır. Kaynaklarda Nîsâbü'r'da hadis ilmi okuduğu, İran, Irak, Suriye gibi ülkelerdeki âlimlerden çeşitli alanlarda dersler aldığı aktarılmaktadır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî farklı farklı ülkelerde çeşitli ilim dalları ile ilgili dersler alsa da daha çok edebî alanlarda temayüz etmiş ve pek çok şiirler kaleme almıştır (ez-Ziriklî, 2002: IV/300; el-Şamevî, 1993: IV/1796-1805; Günel, 1993: VIII/132-133).

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, kaynaklarda Şâfi fakihî, şair, edib, âlimler içerisinde çıkan bir kadı, zamanının biricigi, üstün zekâlı bir edîb gibi sıfatlarla tanıtılmaktadır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, ilmî bir şahsiyet olmasının yanı sıra Cürcân kentinin kadılığı, er-Rey şehrinin kadılığı ve yine er-Rey şehrinde baş kadılık görevlerini başarıyla üstlenmiştir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300; el-Şamevî, 1993: IV/1796-1805).

Zikredilen bilgilerden ve kendisine takılan sıfatlardan, Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin değişik yerlere seyahatler yaparken bunu bir fırsat bilip gittiği her yerde ilim tahsiline önem verdiği ve hayatını ilme adanmasının yanı sıra hukuki alanda kendisine tevdi edilen idarecilik görevlerini de başarıyla ifâ ettiği anlaşılmaktadır.

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin hocaları hakkında kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Talebeleri hakkında ise yazan tek bilgi Abdulkâhir el-Cürcânî'nin kendisinden ders aldığı yönündedir. Fakat bu eğitimin hangi alanda ve hangi kitaplar üzerinden yapıldığı hakkında bir bilgi yoktur (el-Şamevî, 1993: IV/1797).

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî hicrî 392 (MS 1002) senesinin zilhicce ayında vefat etmiştir. Müellifin vefat ettiği yer hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Yâkût el-Şamevî ve Osman b. Şaymâz ez-Zehebî er-Rey şehrinde vefat ettiğini ifade ederken Şayreddîn ez-Ziriklî ise Nîsâbü'r kentinde vefat ettiğini aktarmaktadır.

Her iki görüşün sahipleri de Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin naşının Cürcân'a götürülüp burada defnedildiği hususunda hemfikirlerdir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; el-Hamevî, 1993: IV/1796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

3.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, kendisinden önce ele aldığımız iki müellif kadar Arap dili, edebiyatı ve belâğatı alanında eser kaleme almamıştır. Fakat kendisi nazmetmiş olduğu şiirlerini derlediği divânı ve klasik Arap şiirinin intikâli noktasında telif ettiği eserleri ile bu alana katkı sağlamıştır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin bu alana dair kaleme almış olduğu eserlerini tespit ederek içerikleri hakkında kısa bilgiler vermek suretiyle aşağıda sunmaktayız.

1- *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Huşûmihi*: Müellifin, klasik Arap şiirinin özelliklerinden bahsettiği bir çalışmasıdır. Bu eser; Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, çoğunlukla el-Mutenebbî'nin (ö. MS 354/965) ve klasik Arap edebiyatının kapsamına giren şairlerin şiirlerinin özelliklerini ele alıp şiirlerinin iyi olanlarından ve kötü olanlarından örnekler sunduğu bir telif eserdir (Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, 1966).

2- *Dîvânu 'ş-Ş'ir*: Şair olduğu bilinen Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin kendi şiirlerini bir araya topladığı eseridir (ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

3- *Tehzîbu't-Târîh*: Müellifin tarih alanında kaleme almış olduğu bir telif eserdir (ez-Zehebî, 1991: II/237).

4- *Resâil*: Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin şiirlerinin bazılarını bir araya derlediği bir eserdir (ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

Sonuç

Arap dili, edebiyatı ve belâğatı ve klasik Arap şiiri alanına dair yapılan çalışmalar yalnızca Arap yarımadasında sıkışıp kalmamış olup Cürcân kenti gibi gerçekleştirilen fetihler sonucunda İslâm toprakları arasına katılan beldelerde de sistemli bir biçimde devam etmiştir. Cürcân şehrinde yetişen Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Ebû'l-Hasen el-Cürcânî bu durumun güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen edipler klasik Arap edebiyatı, şiiri ve dili sahalarında önemli çalışmalar yaparak bu alanlara katkılar sunmuşlardır. Adı geçen âlimler yapmış oldukları çalışmalarla kendi beldelerindeki insanlara Arap dili ve belâğatı ile ilgili ilimlerin ulaşmasını sağlamışlardır. Bu âlimler yalnızca kendi bölgelerindeki insanlara Arap dili, edebiyatı ve klasik Arap şiiri ile alakalı ilimleri ulaştırmakla kalmayıp önceki dönemlerde yapılan önemli ve meşhur eserler üzerine kaleme almış oldukları şerhler, haşiyeler ve taliklerle bu ilimlerin diğer insanlar ve talebeler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmışlardır. Zikredilen ediplerin eserlerinin günümüzde dahi bu alan üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara ışık tuttuğu görülmektedir. Bu çalışma mezkûr müelliflerin tanınan eserlerinin yanı sıra onlara ait el yazması olarak kalmış veya günümüze ulaşmamış olan teliflerini gün yüzüne çıkartarak tanınmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Abdullayev, Ö. (2005). *Seyyid Şerîf Cürcânî'de Tanrı-Âlem Tasavvuru*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ayyıldız, E. (2020). *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Ankara, Gece Kitaplığı.
- Çelik, Y. (2009). *es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin «el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh» Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlili (Edisyon Kritik)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1937). *el-Muhtâr min Devâvîni'l-Mutenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm*. Kahire, Lecnetu't-Te'lif ve't-Terceme.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1972). *el-Cümel fî'n-Nahv*. Dimeşk, Mektebetu Mecme'i'l-Luğati'l-'Arabiyye.

- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1982). *Kitâbu'l-Mukteşid fi Şerhi'l-İqdâh*. Irak, Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1987). *Kitâbu'l-Miftâh fi's-Şarf*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1991). *Esrâru'l-Belâğa fi 'ilmi'l-Beyân*, (thk. Mahmud Muhammed Şâkir). Kahire, Mektebetu'l-Hancî.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1995). *el-'Umud Kitâbun fi't-Taşrif*. Mısır, Dâru'l-Me'ârif.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1998). *er-Risâletu's-Şâfiyye*. Dimeşk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2005). *et-Tetimme fi'n-Nahv*. Yy., yy..
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2007). *el-Mukteşid fi Şerhi't-Tekmile*. Suudi Arabistan, Câmi'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslamiyye.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2008). *Delâilu'l-İcâz*. Kahire, Mektebetu'l-Hancî.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ty.). *el-'Avâmilu'l-Mie'*. İstanbul, Sıraç Kitabevi.
- Ebû'l-Hasen el-Cürcânî (1966). Ali b. Abdilazîz, *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Huşûmihi*. Kahire, Maṭba'atu 'İsâ el-Bâbî.
- el-Esterebâdî, M. (1947). *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-Nahv*. yy., el-Mektebetu'l-Murteḍûbe li'İhyâi'l-Âsâri'l-Ca'feriyye.
- el-Ḥamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, Y. (1977). *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut, Dâru Şâdir.
- el-Ḥamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-'Udebâ İrşâdu'l-Erîb ilâ M'arifeti'l-Edîb*, (thk., Dr. İhsan Abbâs). Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî.
- el-Leknevî, M. (1902). *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır, Maṭba'atu's-Sa'âde.
- es-Seḥâvî, Ş. (ty.). *ed-Ḍav'u'l-Lâm'i li Ehli'l-Ḳarni't-Tâsi'*. Beyrut, Dâru'l-Cîl.
- es-Sekkâkî, E. (1987). *Miftâhu'l-'Ulûm*. Beyrut, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- es-Suyûfî, C. (1964). *Buğyetu'l-Vu'ât fi Ṭabaḳâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*. Lübnan, el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2004). *Mu'cemu't-T'arîfâ*, Kahire, Dâru'l-Faḍîle.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2007). *el-Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*. Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2020). *Şerhu't-Taşrifî'l-'İzzî*. Kuveyt, Dâru'z-Zâhiriyye li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- ez-Zehebî, E. (1991). *Tehzîbu Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- ez-Zehebî, E. (2004). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. Lübnan, Beytu'l-Efkârî'd-Deviyye.
- ez-Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmuşu Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Musteşriḳîn*. Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Gümüş, S. (1984). *Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Arap Dilindeki Yeri*. İstanbul, Fatih Yayınevi.
- Gümüş, S. (1993). "CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 134-136). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günel, F. (1993). "CÜRCÂNÎ, Ebû'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 132-133). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hacımüftüoğlu, N. (1988). "ABDULKÂHİR el-CÜRCÂNÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 247-248). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâtib Çelebi, M. (ty.). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutubi ve'l-Funûn*. Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî.
- Kehhâle, Ö. (1993). *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Muşannifâti'l-Kutubi'l-'Arabiyye*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- Kurtuluş, R. (1993). "CÜRCÂN", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 131-132). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşköprüzâde, A. (1985). *Miftâhu's-Sa'âde ve Mişbâhu's-Siyâde fi Mevdûâti'l-'Ulûm*. Beyrut, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Zeydân, C. (1957). *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Kahire, Dâru'l-Hilâl.